

Корнус А. О., к.г.н., доцент

Корнус О.Г., к.г.н., доцент

Фурсеєв О.В., магістрант

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КЛАСТЕР ПУТИВЛЬСЬКОГО РАЙОНУ: ОБ'ЄКТИ, МАРШРУТИ, ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Проблема дослідження та її актуальність. Як відомо, у багатьох країнах світу туристична індустрія є важливим чинником стабільного й динамічного збільшення надходжень до бюджету, позитивно впливає на стан справ у інших сферах економіки, а саме у транспорті, торгівлі, зв'язку, будівництві, сільському господарстві тощо. Становлення у Сумській області туризму, як високорентабельного сектору та важливого засобу культурного і духовного розвитку громадян, набуває дедалі все більшого значення. Особливе місце серед районів області за наповненістю туристичними ресурсами посідає Путивльщина [3]. 1000-річна історія, архітектурні й природні пам'ятки та місця, пов'язані з перебуванням видатних людей, роблять Путивль важливим туристичним вузлом. Природні та суспільні туристичні ресурси разом з об'єктами туристської інфраструктури утворюють тут своєрідний туристичний кластер [2, 4].

Однак, незважаючи на багаті природні туристичні ресурси та унікальну історико-культурну спадщину, Путивльщина і м. Путивль не можуть вважатися повноцінним гравцем на державній туристичній арені, задовольняючись роллю регіонального туристичного центру [2].

Предметом дослідження є територія Путивльського району та м. Путивля з наявними на ній туристичними ресурсами та об'єктами туристської інфраструктури, що утворюють своєрідний туристичний кластер. Завданнями дослідження було з'ясування науково-методичних основ рекреаційної географії, кластерного підходу в реалізації туристичної діяльності, аналіз туристичних ресурсів Путивльського району та м. Путивля, розгляд можливостей використання екскурсійних об'єктів, що розташовані на території дослідження, розробка нових туристичних маршрутів та оновлення існуючих.

Методи дослідження, які використовувались при підготовці даної публікації: картографічний, порівняльно-географічний, історико-географічний, аналізу літературних джерел.

Вихідні дані, які використовуються в процесі виконання дослідження, включали матеріали Державного історико-культурного заповідника у м. Путивлі,

Туристичні регіони: розвиток, інституційне середовище та розумне локальне управління

витяги з Державного реєстру пам'яток Сумської області, результати власних досліджень і спостережень.

Результати дослідження. Враховуючи тривалий розвиток туризму та екскурсійної діяльності у даній місцевості, який бере початок ще з радянських часів (а що стосується паломницьких подорожей – то й раніше), на території Путивльського району склався своєрідний рекреаційно-туристичний кластер. Останній ми розуміємо як поєднання туристичних ресурсів та підприємств, сконцентрованих на певній території, які забезпечують доступ до цих ресурсів, спеціалізуються на туристській інфраструктурі, здійснюють інформаційну, маркетингову, рекламну та іншу туристичну діяльність. Зважаючи на географічну нерівномірність та тематичну специфіку елементів Путивльського туристичного кластера доцільно виділяти у його складі два субкластери: Путивльсько-Спадщанський (військово-історичний) і Новослобідський (етнографічний). Для обох субкластерів характерна релігійна тематика [1, 2, 4].

У межах Путивльського туристичного кластера найбільш популярними є одноденні тури [1]. Зважаючи на високу насиченість території екскурсійними об'єктами, одноденним туром доцільно охопити лише один із субкластерів. Путивльсько-Спадщанський субкластер охоплює туристсько-екскурсійні ресурси та пам'ятки, пов'язані з історичним, духовним (сакральним) та військовим (військово-історичним) туризмом. Останній є унікальним для України, оскільки у роки Другої світової війни на Путивльщині був сформований партизанський загін, який в подальшому перетворився на з'єднання партизанських загонів Сумської області під командуванням С.А. Ковпака і С.В. Руднева.

У межах Путивльсько-Спадщанського туристичного субкластера, нами розроблено 3 маршрути, що відповідають вимогам одноденного туру.

1-й маршрут – «Архітектурно-релігійний», знаходиться повністю в межах м. Путивля. Розпочинається від місцевої автостанції й далі проходить вул. Путивльською до Спасо-Преображенського собору та Свято-Духівського монастиря, де поруч знаходиться будівля ремісничого училища. Далі, прямуючи вулицями Маклакова і Шевченка, туристи пішою дорогою дістаються церкви Миколи Козацького. За сто метрів від неї знаходиться ще одна старовинна будівля – будинок графа Головіна, збудований в кінці XIX – на початку XX ст., після огляду якого туристи прямують до Путивльського краєзнавчого музею.

По завершенню оглядин музею, туристи рухаються на південь, до р. Сейм (при цьому можна зробити перерву на обід). Впродовж цієї частини маршруту екскурсанти оглядають залишки колишніх міських лазень і дитинець давньоруського Путивля – Городок, з пам'ятником Ярославні, встановлений у 1983 р. (скульптор В. Клоков, архітектор С. Миргородський). Також тут археологи знайшли залишки фундаменту і стін давньоруського храму XII-XIII століть. На цеглі храму

Туристичні регіони: розвиток, інституційне середовище та розумне локальне управління

збереглися клейма княжих цегляних майстерень у вигляді тризубів і двозубця – родових знаків княжої династії Рюриковичів. Також тут розкопано кілька жител давньоруського і пізньосередньовічного періодів, зокрема, майстерня ремісника, житло художника т.п. Ці унікальні пам'ятки сьогодні засипані землею. Якщо їх вдасться музеєфікувати, то вони, без сумніву, стануть цікавими об'єктами туристичного показу.

Далі маршрут проходить стежкою вздовж русла Сейму, і підходить до мурів Молченського монастиря, де у багатьох місцях збереглася автентична цегляна кладка. Відвідування монастиря є кульмінацією усього маршруту. Після оглядин території та храмів монастиря, маршрут продовжується в напрямку готелю «Монастирський» або автостанції (залежно від подальших планів туристів).

Уже наприкінці маршруту туристи мають можливість оглянути історичну забудову центру міста, що збереглася тільки фрагментарно, і складається з 4-5 старовинних будівель, зблокованих по одній стороні центрального кварталу біля міського ринку. Серед архітектурних будівель центру передусім слід відзначити торгові ряди купців Пономарьових (кінець XIX ст.) та магазин купця О. Брянцева (1910 р.), що є пам'ятками архітектури місцевого значення.

2-й маршрут – «Музейний», проходить як музеями, розташованими в межах м. Путивля, так і у Спадщанському лісі, що знаходиться на відстані 12 км. Відтак цей маршрут доцільно роботи автобусно-пішохідним або велосипедним. Починається він з відвідування Путивльського краєзнавчого музею, який має цінні зібрання експонатів з археології та етнографії, нумізматичні колекції, зібрання зброї, меблів, колекції книг, фотографій, документів, географічних карт і планів, зразків образотворчого та прикладного мистецтва. До речі, Путивльський краєзнавчий музей є найстарішим на Сумщині – він заснований у 1919 р.

Далі, подорожуючи вул. Крелевецькою, туристи переходять до музею С.В. Руднева, що знаходиться у Путивльському педагогічному коледжі і має статус «народного». Оглянувши цей музей, туристи переходять із коледжу до розташованої неподалік Путивльської ЗОШ №1, де знаходиться інший музей – Радика Руднева, – сина комісара партизанського з'єднання С. В. Руднева, також партизана. Цей музей було засновано у 1974 р., тут нараховується 637 одиниць зберігання, у т.ч. 312 – основного фонду і 325 – допоміжного. У 2005 р. цьому музею також було присвоєне звання «народного».

Оглянувши музей Радика Руднева, туристи можуть пообідати, після чого рухатися у напрямку Спадщанського лісу. Тут вони відвідують музей партизанської слави, музей зброї та військової техніки і музей монументального мистецтва тоталітарної доби.

3-й маршрут – «Військово-історичний», є доволі складним, оскільки значною мірою, поєднує об'єкти з двох названих вище маршрутів. Разом з тим, частина

Туристичні регіони: розвиток, інституційне середовище та розумне локальне управління

елементів цього маршруту є новими, не задіяними у попередніх. Далі ми зупинимось детальніше лише на них. Починається маршрут від пам'ятника С. В. Рудневу і йде у напрямку розташованого неподалік нового пам'ятника князю Ігору, що був відкритий 3 жовтня 2016 р. в День міста Путивля (автор – шосткинський скульптор О. Забелін).

Далі екскурсійний маршрут проходить вул. Першотравневою, до Путивльського краєзнавчого музею. Від нього лінія маршруту співпадає з наведеними вище маршрутами й веде до Городка, територія якого багата на цікаві військово-історичні знахідки. Серед останніх виділяється братська могила давньоруських воїнів (у центрі городища), загиблих під час оборони Путивля від монголо-татар у 1239 р., над якою височіє кам'яний хрест, встановлений у 2007 р.

Крім військово-археологічної спадщини, звідси відкривається мальовнича панорама на присеймські далі (висота Городка на урізом води у р. Сейм становить близько 90 м) – фотозона. Ліворуч, на вершині найближчого пагорба, видніються куполи Молченського монастиря-фортеці, а далі – потужний масив Коптевої гори, де ще в VIII столітті було укріплене поселення; праворуч від Городка височіє Нікольська гірка з пам'ятником С.А. Ковпаку.

Відвідування Нікольської гірки також передбачене лише цим маршрутом. Ця гірка (пагорб) отримала свою назву у середньовічні часи від назви церкви Миколи Можайского (у народі Ніколи Горного), яка стояла тут з XVI століття й була зруйнована наприкінці 20-х – на початку 30-х років XX століття. З Городка туди можна пройти по берегу Сейму або через центр – по вул. Іоана Путивльського (Кірова) і Двохрамній (Воровського). На підході до пам'ятника встановлено меморіальні таблиці іншим керівникам партизанського руху на Сумщині. Далі лінія цього маршруту співпадає з «музейним» маршрутом і веде до Спадщанського лісу.

Новослобідський туристсько-рекреаційний субкластер сформувався у північно-східній частині Путивльського району Сумської області. На його території спостерігається вдале поєднання природних та історико-культурних рекреаційно-туристських ресурсів, як уже достатньо відомих (навіть за межами області), так і перспективних, що можуть бути залучені для створення нового туристичного продукту. Особливістю околиць с. Нова Слобода, що може стати «родзинкою» місцевого туристичного кластеру, є мешкання тут невеликої своєрідної етнічної групи горюнів – давнього народу, який виник на основі давньослов'янського населення стародавньої Сіверщини і серед природних особливостей тогочасного Посейм'я створив своєрідну побутову, мистецьку та пісенну культуру, що поєднала давньоруські, російські та українські елементи.

По території Новослобідського туристичного субкластера проходить 4-й маршрут – «Горюньський». Туристи, що прибувають зі сторони Сум, спочатку можуть оглянути сільську церкву Різдва Богородиці, розташовану у центрі Нової Слободи,

Туристичні регіони: розвиток, інституційне середовище та розумне локальне управління

після чого приділити увагу музею горюньської культури. Цей музей розміщується у південній частині села, якраз у напрямку руху до Софроніївського монастиря. Тут відтворене справжнє господарче подвір'я кінця XIX – початку XX ст. з хатою, хлівом і млином. В інтер'єрі будинку представлено меблі, різні предмети побуту, одяг горюнів тощо (усі експонати у хаті оригінальні, віком 100 і більше років). В господарських будівлях – хліві, клуні й вітряку – експонуються знаряддя праці, інший сільськогосподарський інвентар.

Рухаючись далі у напрямку Софроніївської пустині, туристи потрапляють до меморіального комплексу «Дзвін скорботи», що розташований майже на виїзді із села. Наступний об'єкт – Софронієвська пустинь є доволі великим монастирем, відтак для його відвідування варто передбачити більше часу. Крім огляду споруд монастиря та внутрішнього убранства церков, туристи можуть побродити лабіринтом монастирських печер, а також матимуть насолоду скуштувати справжню монашу кухню (проста, але смачна їжа). Якщо дозволяє час і бажання, можна оглянути розташовану поруч з монастирем ботанічну пам'ятку природи «Новослобідські дуби». Від монастиря відкривається чудовий краєвид на долину р. Сейм та Монастирський ліс.

Імплікація отриманих результатів. Протягом 1991-2000 рр. у туристичному господарстві Путивльщини сталися суттєві зміни. Багато елементів туристської інфраструктури занепали чи навіть повністю зникли (як це сталося з всесоюзною туристичною базою «Ярославна» чи готелем «Сейм»). Однак протягом 2001-2018 рр., завдяки кластерному ефекту, почалося відродження певних туристичних елементів чи навіть цілих сегментів, серед яких слід передусім виділити ті, що пов'язані з релігійним та етнічним туризмом.

Наприклад, село Нова Слобода віднедавна відоме уже згаданим етнографічним музеєм горюньської культури, – першим етнографічним музеєм на східній Україні, що відкритий у 2017 р. До відомих широкому туристичному загалу екскурсійних об'єктів, пов'язаних з партизанським рухом та військово-історичним туризмом, додаються нові елементи, що створюються зусиллями працівників Державного історико-культурного заповідника у м. Путивлі. Наприклад, триває розширення музею монументального мистецтва тоталітарної доби «Парк радянського періоду». На відкритому майданчику вже розміщено близько 50 скульптурних творів (пам'ятники, погруддя, скульптурні групи), демонтованих згідно з Законом України про декомунізацію. В с. Рудневе у 2015 р. відкрито музей, де розповідається про життя комісара з'єднання партизанських загонів С.В. Руднева. Він народився у цьому селі, і, за допомогою місцевих жителів, вдалося зібрати унікальні й цікаві експонати для музею.

Поліпшується й рівень туристської інфраструктури, зокрема місць розміщення туристів. Відносно нещодавно відкрито готель «Монастирський»

Туристичні регіони: розвиток, інституційне середовище та розумне локальне управління

(певний час у Путивлі не було жодного готелю). Крім нього, готельні послуги (кімнати готельного типу) надають гуртожитки навчальних закладів міста: педагогічного коледжу, аграрного коледжу та ін. У 2016 р. у Путивлі відкрився кафе-хостел «Каліпсо», діє також і готель при Молченському жіночому монастирі.

Перевагою кластерної моделі організації туристичної діяльності є відсутність жорсткого централізованого впливу та забезпечена ринкова конкуренція між виробниками туристичних послуг. Завдяки об'єднанню в регіональний туристичний кластер, підприємства отримують можливість більш ефективно відстоювати свої інтереси на рівні місцевих органів влади, а також брати участь у інвестиційних програмах. На території дослідження є проєкти створення нових екскурсійних об'єктів Путивльського туристичного кластера: 2-ї черги «Парку радянського періоду», музеїв «Слово о полку Ігоревім» та горюньської кераміки.

На нашу думку, ефект кластерної взаємодії може допомогти у подоланні багатьох стримуючих факторів, що негативно впливають на обсяг потоку туристів. Серед них – недостатній розвиток туристської інфраструктури, перш за все, транспортного сполучення; питання будівництва та реконструкції закладів розміщення й комплексного обслуговування туристів: кемпінгів, готелів, хостелів, мотелів; ремонту автошляхів, облаштування місць короткотривалого відпочинку туристів.

Список літературних джерел:

1. Горбовцов Г. М. Традиційні та нові одноденні екскурсійні маршрути (тури) в межах Путивльського туристичного кластера / Г. М. Горбовцов, А. О. Корнус, С. В. Тупик, О. В. Фурсеєв // Четверті Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наук. конф., (Суми, 11-13 жовтня 2019 р.). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. – 2019. – С. 41-49.
2. Корнус А. О. Нові елементи Путивльського туристичного кластера (Сумська область) // Рекреаційно-туристичний потенціал регіонів України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції, (м. Луцьк, 15–16 травня 2019 р.), Луцьк: Терен. – 2019. – С. 5–7.
3. Корнус А.О. До кадастру туристичних ресурсів Сумської області / А.О. Корнус С.І. Сюткін, В.В. Чайка. Туристично-краєзнавчі дослідження. – 1999. – Вип. 2. – С.250-263.
4. Корнус А.О. Туристичний кластер Новослобідської громади путивльського району: об'єкти, маршрути, їх використання / А.О. Корнус, О.О. Гаркавенко, Г.М. Горбовцов, О.В. Фурсеєв // Треті Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наук. конф., (м. Суми, 12–14 жовтня 2018 р.). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка. – 2018. – С. 107-111.